
DEĞERLENDİRMELER

SİBİRYA'YA AÇILAN KAPI: SİBİRYA ARAŞTIRMALARI

Simurg yayıncılık tarafından 1997 Aralık'nda yayımlanan ve Emine Gürsoy - Naskali tarafından yayıma hazırlanan *Sibirya Araştırmaları*, Sibirya Türklerini ve diğer toplulukları nüfus, yaşam biçimi, dil, din, edebiyat, kültür, arkeolojik kazılar yönüyle ele alan bir kitaptır.

Kitaptaki yazıların büyük bir kısmı, 2-4 Nisan 1996 MÜ Türkiyat Merkezi ile Alman Şarkiyat Enstitüsünün ortaklaşa düzenlediği ve Celâl Bayar Vakfı himayesinde gerçekleşen "Sibirya" toplantısında bildiri olarak sunulmuştur. Türkiye Türkçesinin yanı sıra Rusça, İngilizce, Almanca, Altayca ve Yakutça olarak sunulan bildirilerin hem asıl şekilleri, hem de Türkiye Türkçesi'ne çevirileri kitapta bulunmaktadır.

Eserin içindekiler beş başlık altında toplanmıştır:

- A. Sibirya Deyince
- B. Dil Üzerine
- C. Kavramlar ve Kelimeler
- D. Yaşam
- E. Yol Boyunca Demirbaşlar

A. Sibirya Deyince

"Sibirya" denildiğinde ilk aklımıza gelenlere bu bölümde değinilmiştir. "Buzlar ülkesi" olarak hayal edilen Sibirya'da sıcaklığın yazın 37-38 derece olduğunu, sivrisinek üzerine destanlarını ve Avrupa'ya kürk sağlayan "samur"un sadece Sibirya'da görüldüğünü Emine Gürsoy - Naskali'nin "Sibirya Deyince" adlı yazısından öğreniyoruz.

Bu bölümde Mesut Şen'in "Sibirya İsminin Menşei Üzerine" adlı yazısı ve Nadir Devlet'in "Sibirya'daki Halkların Demografik ve Ekonomik Potansiyelleri" adlı yazısı bulunmaktadır.

Mesut Şen yazısında Sibirya ismi ile kastedilen bölgenin bütün Kuzey Asya olduğunu Sibirya isminin Sabirler'den kalma bir yadigar olduğunu ve Moğolca'daki "sık orman" manasındaki "sibir" kelimesinden geldiğini söyler.

Nadir Devlet, Sibirya'nın geçmiş dönemlerdeki durumuyla söze başlar. Sibirya şehirlerinde 1897 ve 1917 nüfus sayımları sonucunda elde edilen Müslüman sayısını şematik olarak verir.

"Bugün" başlığı altında Sibirya'yı: Batı Sibirya, Doğu Sibirya ve Uzak Doğu Bölgesi olarak üçe ayrılmış biçimde, şehirlerin nüfus ve yüzölçümlerini belirtir. Coğrafi yapı, ulaşım, yer altı zenginlikleri, çevre sorunları, etnik yapı ve Türk halklarından bahseder. "Türk Halkları" başlığı altında şu topluluklar ele alınmıştır. Teleüt, Gerçek Altaylılar, Şarlar, Dağ Tatarları, Kumandi, Sugaylar, Beltirler, Kacinler, Kayballar, Karagaslar, Soyotlar, Kamasinler, Baraba-Tobol Tatarı, Tuba, Kök-Culutlar, Musurmanlar ve Yakutlar.

Yazının sonunda Sibirya Türklerinin değişik dönemlere göre tasnifini -bir tablo hâlinde- yapmıştır.

B. Dil Üzerine

İkinci bölüm Claus Schönig'in "Güney Sibirya Türkçesi Nasıl Gelişmiştir?" yazısıyla başlar. Burada Schönig Güney Sibirya Türkçesinin gelişiminin kısa bir tarihî özetini sunar. Kendi ifadesiyle söyledikleri bir "hipotez"dir.

D. M. Nasilov "Sibirya Türk Halkları (Etnik Azınlıklar) ve Dilleri" başlığı altında Sibirya'da yaşayan fakat kendi devletleri olmayan, az nüfuslu Türk etnik toplulukları olan Dolgun, Tofa ve Çulım kullandığı dil ve lehçeleri fonetik, morfolojik hususları ve söz hazinelerinin özelliklerinden bahseder.

Gülsüm Killi "Kuzey ve Güneydoğu Sibirya Türklüğünün (Soha, Tuva, Hakas, Altay) Diline Fonolojik Açıdan Bir Bakış" yazısında başlıktan da anlaşıldığı gibi bu dört halkın dilini fonetik açıdan inceler.

Şikri Haluk Akalın "Şor Türkçesinin Söz Varlığı Üzerine Gözlemler" adlı bildirisinde Şor Türkçesinin söz varlığının ana katmanı olarak nitelendirdiği Türkçe kökenli kelimelerin bazıları üzerinde durur. Eski Türkçeden Şor Türkçesine ses geçişmeleri ve değişimleri ile ulaşan kelimeleri inceler, Şorların yaşa-

yışı ve kültürünü yansıtan söz varlığından örnekler verir, yeni kavramlar için Şor Türkçesinde türetilmiş olan kelimelerin özelliklerine değinir.

Timur Kocaoğlu “Sibiry Türk Lehçe ve Ağızlarında Özbekçe Unsurlar: Baraba Tatar Ağzı Örneği” bildirisinde Orta Asya’nın Harezmi, Buhara, Hokand, Taşkent gibi yerleşim birimlerinden tarih boyunca Sibiry’ya olan göçler ve bu göçler sonucunda bugün “Özbek” diye adlanan Türkistan Türkleri mensupları ile Sibiry’daki çeşitli millet mensupları ve Türk boyları arasında karışımlar ve Sibir Tatarlarından Baraba Tatarları dilindeki “Özbekçe” unsurlar üzerinde durur.

Mustafa Argunşah “Dolgacanın Kelime Hazinesi” adlı bildirisinde Sibiry’nın kuzeyinde yaşayan Dolganlar’ın dili üzerine Marek Stachowski tarafından hazırlanan *Dolganca Sözlük* üzerine yaptığı çalışmaların sonuçlarını sunar.

Özlem Yılmaz “Sibiry Türk Lehçelerinde Dönüşlülük Zamiri” çalışmasında “Niçin Türkiye Türkçesi dışında bütün Türk şivelerinde “öz” dönüşlülük zamirini kullanırken, yalnız Sibiry Türk lehçelerinde “vücut anlamına gelen bãyä ve bad kelimeleri dönüşlülük zamiri olarak kullanılıyordu?” sorusuna cevap aramıştır.

Almagül İşina “Sibiry Lehçelerinde Çokluk” tebliğinde çokluğu bindirmenin morfolojik yöntemini Sibiry lehçelerinden Yakutça, Tuvaca, Hakasça ve Altayca üzerine gösterir.

Fatih Kirişoğlu “Sibiry Türk Lehçesinde- A (Aç) çl Eki” adlı yazısında bu ekin Sibiry Türk lehçelerinden Yakutça, Tuvaca, Hakasça ve Sibiry Türk lehçelerindeki fonksiyonlarından bahseder.

Nedejca Tıdikova “Altay Dilindeki Sıfat- Fiiller Hakkında Bazı Problemler Konular” bildirisinde Altay dilinde sıfat - fiil olarak adlandırılan kategorinin ikinci bir kullanımı hakkında bir değerlendirme yapar.

C. Kavramlar ve Kelimeler

Üçüncü bölüm Emine Gürsoy - Naskali’nin “Sibiry Türkleri ve Tütün Alışkanlığı (Tütün Kültürünün Özel İsimlere Yansıması)” başlıklı yazısı ile başlar. E. G. Naskali yazısının başında Sibiry’ya tütünün nasıl geldiğinden bahseder.

Bu konuda bize birçok bilgi veren, Ahmet Temir'in Almancadan Türkçeye çevirdiği Wilhem Radloff'un *Aus Sibirien* adlı kitabına Radloff'un gözlemlerine değinir.

“Tütün çekme alışkanlığı Güney Sibiryaya Türk kültürüne dil yönünden nasıl nüfuz etmiştir?” konusunu özel isimler açısından ele alır. Bu isimleri üç grupta toplar:

1. Tütünün muhafaza edildiği kese anlamı etrafında toplanan özel isimler,
2. Tütünü çekmek için kullanılan çubuk anlamı etrafında toplanan özel isimler,
3. Tütüne katılan nesne veya tütünden arta kalan yan ürünler anlamı etrafında toplanan özel isimler.

Figen Güner - Dilek “Göktürk Bengü Taşlarından Günümüz Altay Türkçesine Ulaşan Kelimeler” adlı yazısında Altay dağlarında yaşayan ve bugün Dağlık Altay Özerk Cumhuriyeti olarak bilinen bölgede oluşturulmuş Altay edebî bilene, Göktürk Bengü taşlarından ne kadar kelimenin, nasıl ve ne şekilde ulaştığı konusunu ele alır.

Gülden Sağol “Hakas Türkçesindeki Arapça Özel İsimler” bildirisinde Hakas Türkçesindeki Arap asıllı kelimelerin uğradığı ses değişiklikleri üzerinde durur. Araştırmanın malzemesini bu şivede kullanılan Arapça asıllı özel isimler oluşturmaktadır.

Meral Gölgeci “Sibiryaya Şivelerinde Aylar” Tebliğinde Sibiryaya Türklerinin kullandıkları ay isimlerinin anlamlarında bahseder. Çalışmasında Anadolu'nun bazı yörelerinde bugün kullanılmakta olan ay isimlerine de yer vermiştir.

Grigori Samayev “Altaylarda Takvim” başlıklı yazısında Altayların kullandıkları ay ve güneş takviminden, yaygın olarak kullanılan ay isimlerinden ve Altayların bazı gruplarının etkisinde kaldığı Tibet takviminden gelen özelliklerden, Altayların saati güneş ve yıldızlara bakarak belirlediklerinden bahseder. Bu takvim hakkındaki bazı bilgileri G. İ. Spasski ile İ. G. Georgi'nin eserlerinde bulabileceğimizi işaret eder.

Fahrinüssa Bilecik - Kahraman “Sibirya Türk Lehçelerinden Altay Türkçesi, Yakut Türkçesi, Tuva Türkçesi, Hakas Türkçesi, Sibirya Tatarcası ve Şor Türkçesindeki akarsu ifade eden terimleri incelemiştir. Sonuç olarak da benzerlikler ve farklılıkları maddeler hâlinde ortaya koymuştur.

Esra Karabacak “Sibirya Türk Dillerinde Zaman Bildiren Kelimeler” çalışmasında Sibirya Türk dillerinden Tuvaca, Yakutça, Hakasça ve Altaycayı inceleyen haftanın günleri ve mevsimler ile dün, bugün, yarın, tan, sabah, öğle, gece, gündüz, gün, ay, hafta gibi zaman birimlerini gösteren kelimeler üzerinde durur.

Göksel Öztürk “Tuba - Kiji Bilmecelerinin Türkiye Türkçesi Bilmeceleriyle Karşılaştırılması” adlı çalışmasına esas olarak Nikolay Aleksandroviç Baskakov’un *Servnie Dialekti Altayskogo (Oyrotstogo) Yazıba, Dialekt Çerneviz Tatar (Tatar - Kiji) Teksti; Prerevodi* adlı eserinde yer alan Altaycanın kuzey diyalektlerinden Tuba - Kiji diyalektine ait bilmeceleri almıştır.

Bu çalışma sırasında bilmeceler:

1. TT’de aynı ya da birbirine çok yakın karşılıkları olan bilmeceler,
2. TT’deki karşılıklarıyla aralarında benzerlik olan bilmeceler,
3. TT’deki karşılıklarıyla farklı olan bilmeceler,
4. TT’de cevapların karşılıkları bulunmayan bilmeceler, olarak dörde ayrılmıştır.

İbrahim Dilek “Altay Türk Kayçılık Geleneği ile Türkiye’deki Âşık Tarzı Şiir Geleneği Arasındaki Benzerlikler” adlı bildirisinde âşıklık ve kayçılık geleneği arasında tespit ettiği şu müşterekliklerden bahseder:

1. Anadolu halk hikâyeciliğinde görülen “döşeme” geleneği ile ilgili hususlar,
2. Âşıkların ve kayçıların yetişmeleriyle ilgili olanlar,
3. Rüya motifi ile ilgili olanlar,
4. Âşıkların ve kayçıların içtimâi sorumluluklarıyla ilgili olanlar,
5. Her iki sanatın da gelir sağlayan bir meslek olarak icra edilmesiyle ilgili hususlar.

D. Yaşam

Dördüncü bölüm Z. P. Sakarova'nın "Sibirya Halklarının Konutları (Tipolojik Deney)" adlı yazısı ile başlamaktadır. Burada Sibirya halklarının konutlarının yapı özellikleri ve yapıda kullandıkları malzemeler bakımından birbirinden farklı olduklarını belirtir. Bu konutları sınıflandırarak halkların kendilerine has konut şekillerini belirlemiş, yapıların çizimlerini de bildirisinde sunmuştur.

İbrahim Yıldırım "Eski Sibirya - Altay Bölgesi Kayakçılığının Hippopod (At Ayaklı)lar Efsanesi ile İlişkisi" adlı çalışmasında "at ayaklılar" kavramı ile kayakçı eski Türk boyları arasında ilişki bulunup bulunmadığını araştırmıştır. Çalışmada şu konulara değinilmiştir: "Batı da Hippopod Kavramının Ortaya Çıkışı", "Çin Kaynaklarında At Ayaklı (Hippopod) Boylar", "Çin Kaynaklarında Ağaç Atlı Boylar", "At Ayaklı - Ağaç Atlı İlişkisi".

G. V. Kubarev "Eski Altayların Türklerinin Kültürü" adlı yazısında eski Türklerin tarihi hakkında en ilginç ve bilgilendirici kaynak olan mezar kazıları, taş heykeller; kayalardaki, anıtlardaki ve gömülerde bulunan eşyalardaki yazılardan bahseder. Konuyla ilgili çeşitli resimler de yazının sonunda yer alır.

N. A. Alekseyev "Yakutların Geleneksel Uğraşlarının Gelişimi" adlı bildirisinde Sibirya'nın en kalabalık Türk dilli etnik grubu olan Yakutların geleneksel uğraşlarındaki gelişmeleri inceler. Yakutlarda hayvancılık, avcılık, balıkçılık, tarım ve kolektif çiftlikler de alınır.

Y. A. Pustogaçev "Altay ve Altaylılar" da Şamanizm, Budizm ve Hristiyanlığın buradaki etkisi, dil meselesi ve sosyal bilimlerin gelişmesi için gerekli olan araştırmalar üzerinde durur.

Y. A. Pustogaçev "Altay ve Sibirya Türk Halklarının Etnik Kökeni ve Etnik Tarihlerinin Başlangıcı ile İlgili Bazı Görüşler" yazısında Altayların menşei meselesine dikkati çeker. Altayların etnik kökeni ve etnik tarihi ile ilgili konuların işlenmesini yalnız Altayların değil, Sibirya'daki diğer halkların da geçmişlerinin aydınlatılması bakımından büyük önem taşıdığını belirtir.

İris Beybutova "Eski Türklerde Atalara Tapma Felsefesinin Orta Asya ve Sibirya Türk Dillerine Yansması" adlı yazısında özellikle Kırgızlar ve Kırgızca-

da kullanılan “tul” sözü ve geleneği etrafında “atalara tapma felsefesi” üzerinde durur.

Erdah Şahin “Batı Sibirya Tatarları’nın Tarımla İlgili Bayram ve Gelenekleri” yazısında “geleneksel bayramların tarihin çeşitli devirlerinde toplumun yaşayış şekillerinden ve inanışlarından kaynaklanarak meydana geldiğini, toplumsal-ekonomik şartların ve dinin değişimiyle bayram kültürünün de değiştiğini söyleyen Erdal Şahin bu bildirisinde Rusya Federasyonu’nun Tümen, Omsk, Novosibirsk, Tomsk şehirlerinde ve bu şehirlere bağlı köylerde yaşayan Batı Sibirya Tatarlarının tarımla ilgili gelenekleri ve bayramları üzerinde durur.

Oğuz Karakartal “I. Dünya Savaşı Sonunda Sibirya’daki Esir Türk Askerleri Sorunu ve Türk Dünyası Gazetesi” adlı yazısında Sibirya’daki Türk esirleri sorununda ve *Türk Dünyası* gazetesinin oradaki Türk esirlerinin kurtarılması amacıyla yaptığı çalışmadan söz eder.

Saizana Martool “Tuvelı Şaman Tayduk - Han”ın hayatının en önemli safhalarını Tayduk’un anlattıklarına göre özetler ve onun tıp alanındaki başarıları ve diğer mucizelerinden bahseder.

Ahmet Temir “Kozanlı Tarihçi Hadi Atlasi ve Sibir Tarihi Adlı Eseri Üzerine” başlıklı yazısında Hadi Atlasi’den ilk bahsedenleri anar: Kazanlı yazar Abdullah Battal Taymas ve Akdes Nimet Kurat, Ahmet Temir, eniştesi olan Hadi Atlasi’nin hayatı, siyasî ve içtimaî faaliyetleri ve *Sibir Tarihi* adlı eserinden bahseder.

Erika Tavbe “Galsan Çinag’ın Eserlerinde Altay Tuvaları’nın Hayatı ile İlgili Bilgiler” adlı yazısında Galsan Çinaag’ın yazdıklarının sadece edebî açıdan değil aynı zamanda sosyolojik ve tarihe malzeme açısından da değerlendirir.

Nurettin Demir “Bir Tuva Masalının Türkiye Türkçesine Aktarılması” adlı yazısında Erika Taube’nin derlemiş olduğu ve kendisinin de bir kısmını Türkçeye aktardığı masalların aktarımında karşılaştığı bazı meseleleri; Batı Moğolistan’da yaşayan Tuvalara ait yayınlanmış ilk metin olan “tarsaganıñtö’ gözü” adlı üç varyanttan oluşan masalın B varyantını esas olarak dile getirir.

Arzu Erdoğan - Öztürk “Yerli Kuzey - Doğu Sibiry Halklarından Çukçalar” adlı tebliğinde Çukçaların coğrafi konumundan tarih içerisinde ekonomik ve sosyal olarak ilişkide buldukları milletlerden ve konuştukları dillerden bahseder. Çukçalar hakkında birkaç fıkra da yazıda bulunmaktadır.

Tuncer Gülensoy “Kervan Konaklarının Genel Tok Kültürü İçindeki Yeri”nden bahseder.

E. Yol Boyunca Demirbaşlar

Beşinci bölüm, Dimitli Vasilyev’in “Sibiry Müzelerinde Bulunan Göktürk Arkeolojik Koleksiyonları” adlı bildirisinde Sibiry etnografya müzelerinde korunan, Göktürk zamanına ait arkeolojik derlemeler ve runik anıtlar hakkında bilgiler sunar. Yazının sonunda çeşitli resimler de bulunmaktadır.

Oğuz Karakartal “Günümüze Türk Dünyası ve Sibiry Üzerine Çalışmalarıyla Tanınan Bir İtalyan Türkoloğu Ugo Marazzi”yi tanıtır; onun Türk dünyasına ve Sibiry Yakut Türklerinin kültürüne dair yazdıklarını maddeler hâlinde sıralar.

Baki Asiltürk “Hatıra ve Gezi Kitaplarında Sibiry” başlıklı yazısında doğrudan Sibiry’ya yönelik iki seyahat kitabıyla, Sibiry’yı Sovyet Rusya coğrafyası içerisinde bir bölge olarak ele alan iki gezi eserini ana kaynaklar olarak kullanmış ve SSCB’nin çözülmesinden sonra Sibiry’yı dolaşan bir akademisyenin bölgeyle ilgili izlenimlerine de yer vermiştir.

Son olarak *Sibiry Araştırmaları*’nın akademisyenlere yönelik bir kitap olmasının yanı sıra değişik coğrafyalarda yaşayan toplulukların, özellikle Türkler’in kültürleri, inanışları, gelenek ve yaşayışlarına ilgi duyanların ve özellikle Sibiry’nin gizemini keşfetmek isteyenlerin de zevkle okuyabilecekleri bir kitap olduğunu da eklemek isterim.

YASEMİN ÖZDEMİR